

Ganzen in een veranderende wereld

Door J. Philippona

In gedachten gaan we vele eeuwen terug toen Nederland en het grootste deel van Europa nog bestond uit natuurlijke landschappen. Er waren toen hoogopgaande loofbossen op de droge gronden en moerasbossen in de lage delen. Langs veel kusten echter waar de getijden vrij spel hadden, konden de bossen zich niet ontwikkelen en daar bestonden uitgestrekte kwelderlandschappen. Deze kwelders kwamen vooral in het noordoosten en zuidwesten van ons land voor. Vermoedelijk waren er verder nog langs de rivieren natuurlijke graslanden en ook temidden van de bossen kunnen wel open stukken geweest zijn. Tenslotte was er ook in de hoogvenen op vele plaatsen een lage vegetatie.

In het Nederland van die dagen gaan we in het winterhalfjaar op zoek naar wilde ganzen, de vogels dus die ons hier ook verder bezig zullen houden. Het merendeel van de ganzen zal toen wel zijn voorgekomen op de kwelders in de buurt van de kust. Hier voldeed het landschap zeker het beste aan de milieu-eisen die we nu van deze vogels kennen.

Naarmate de tijd voortschreed is de mens het land steeds meer in bezit gaan nemen. Als gevolg daarvan werd het bos teruggedrongen, terwijl langs de kusten op veel plaatsen dijken werden gelegd. Door deze menselijke activiteiten ontstond een landschap zoals we dat tot voor kort en ten dele ook nu nog kennen: arm aan bos, met veel uitgestrekte open graslanden en rijk aan water. Ook dit landschap, dat door de mens sterk beïnvloed was, bood de uit het verre noorden afkomstige ganzen uitstekende mogelijkheid om te overwinteren. Over de aantallen ganzen die er toen in ons land voorkwamen is niets bekend. Aangezien thans de aantallen van alle soorten ganzen tezamen de 100.000 overschrijden, is het denkbaar dat hier bv. in de 19e eeuw nog aanzienlijk méér ganzen overwinterden. Alleen zal dat niet zo zijn opgevallen, omdat zij veel sterker verspreid voorkwamen over een groter aantal pleisterplaatsen dan ze nu gebruiken.

Voor ons is het nu van belang te weten of Nederland ook in de toekomst als wintergebied voor ganzen dienst kan blijven doen. Om hierover voor-
spellingen te kunnen doen moeten we verband leggen tussen de milieu-eisen

van de ganzen en de veranderingen die in het landschap zullen optreden. Het hierna volgende zal vooral betrekking hebben op drie ganzen van het geslacht *Anser*: *Anser albifrons*, de kolgans; *Anser fabalis*, de rietgans en *Anser fabalis brachyrhynchus*, de kleine rietgans en op één soort van het geslacht *Branta*: *Branta leucopsis*, de brandgans. De biotopen van deze vier ganzen komen vrij sterk met elkaar overeen. *Branta bernicla*, de rotgans blijft geheel buiten beschouwing, terwijl van *Anser anser*, de grauwe gans het biotoop zo sterk kan afwijken van de vier eerstgenoemde ganzen, dat veel van het beweerde niet op deze soort van toepassing zal kunnen zijn. De winterkwartieren van de ganzen zijn gekenmerkt door een aantal belangrijke milieufactoren. We zullen nagaan hoe groot de oecologische spreiding¹⁾ is ten aanzien van deze factoren. Om het begrip oecologische spreiding te verduidelijken enige voorbeelden:

de merel toont een grote oecologische spreiding ten aanzien van de nestplaats. Het nest kan in bomen, struiken, tussen bodemvegetatie, onder afdaken, tegen huizen en bij uitzondering zelfs binnenshuis gebouwd worden. De tolerantie is dus groot voor zover het de nestplaats betreft. De nachtegaal daarentegen toont in dit opzicht een veel geringere oecologische spreiding, aangezien deze soort zijn nest steeds op of vlak boven de grond bouwt tussen dichte ondergroei.

De volgende factoren zullen besproken worden:

De aard van de slaappleats, de waterdiepte, de afmeting.

De aard van het voedselterrein, de waterstand, de afmeting, het voedsel.

De afstand tussen voedselterrein en slaappleats.

De rust.

Er zijn nog meer milieufactoren. Die lijken echter hier van minder belang of zijn voor ons land niet van toepassing.

De slaappleats

Ganzen gebruiken om te slapen overstroomde graslanden, ondiepten in grote wateren, rustige meren en vennen. Zij eisen op deze slaappleats rust. De meeste slaappleatsen liggen sterk geïsoleerd, ver verwijderd van bebouwing of druk verkeer.

Op veel slaappleatsen is de waterdiepte zo gering dat de ganzen liggend of staand de grond bereiken. Dit is echter geen dwingende eis, daar drijvend overnachten vooral bij de drie *Anser*ganzen veel voorkomt. In Mecklenburg slapen de ganzen veel op rustige meren. Ook in Nederland bestaan enige van dergelijke slaappleatsen. Voor ons land geldt echter voor de meeste slaappleatsen dat de ganzen de bodem wel kunnen bereiken.

Op de slaappleats concentreren de ganzen zich sterk. Hieruit zou kunnen

¹⁾ Dit begrip vindt men beschreven in: Th. Alberda e.a.; De Groene Aarde, 1966.

volgen dat slaappleatsen slechts klein behoeven te zijn. Inderdaad kunnen soms duizenden ganzen overnachten op bv. 20 ha overstroomd grasland. Meestal is het beschikbare slaappleatsareaal echter aanzienlijk groter. Van zeer groot belang is vooral, dat de wijde omgeving van de slaappleats of die nu uit water of uit land bestaat, bijzonder rustig is.

Het voedselterrein

In Nederland bestaan de meeste voedselterreinen uit min of meer open graslanden. Kleine graslanden van bv. 1 à 10 ha. omringd door bos zijn voor ganzen ongeschikt. Een bepaalde pleisterplaats bestaat uit een aantal van elkaar gescheiden voedselterreinen. Vele voedselterreinen meten slechts enige tientallen ha. maar de gerenommeerde, door duizenden ganzen bezochte terreinen, variëren van 100 tot 500 ha. Een pleisterplaats omvat meestal verscheidene van dergelijke terreinen, die soms aan elkaar grenzen en bv. door een weg of een vaart van elkaar gescheiden zijn, soms op grotere afstand van elkaar liggen, omdat daartussen voor ganzen ongeschikte terreinen liggen. Met name van de kolgans is vaak een voorkeur vermeld voor drassige en ondiep overstroomde graslanden. Deze vaststelling mag gegolden hebben voor bepaalde delen van het winterkwartier en voor bepaalde tijden, tegenwoordig is het zo dat de ganzen (ook de kolgans) veel tolerantie vertonen ten aanzien van de waterstand. Het is waar dat de Nederlandse graslanden in de winter een hoge waterstand bezitten (veelal 30-75 cm onder het maaiveld), maar overstroomde graslanden komen hier niet veel meer voor. Uitzonderingen komen natuurlijk voor in een zeer natte winter als die van 1965-1966. De in de winter diepontwaterde graslanden van de Noordoostpolder (waterstand 150-200 cm onder het maaiveld) worden door grote aantallen ganzen als voedselterreinen gebruikt. Ook is het in dit verband leerzaam kol- en rietganzen te zien fourageren op de vaak droge stoppelakkers in Mecklenburg.

De kol-, kleine riet- en brandgans eten in Nederland in hoofdzaak gras. De rietgans fourageert ook veel op bouwlanden. De schijn wordt gewekt dat de eerste drie soorten sterk gespecialiseerd zijn op het eten van gras. Wat de kolgans betreft is dit onjuist, omdat dezelfde vogels die in Nederland voornamelijk te zien zijn op grasland, in oostelijker gelegen streken zoals Mecklenburg, veel voedsel zoeken op akkers: stoppelakkers met jong opgekomen gewassen zoals graan, klaver en muur, akkers met valaardappelen, akkers met wintergranen. De kleine rietganzen, die in Schotland en Engeland overwinteren en tot dezelfde subspecies behoren als de onze, maar tot een andere broedpopulatie, zoeken zeer vaak voedsel op bouwlanden. De oecologische spreiding ten aanzien van het voedsel blijkt groter te zijn dan men zou verwachten indien men alleen de situatie in Nederland kent.

Kleine rietganzen in de omgeving van Workum. Van de vliegende vogels is de vierde van rechts een kolgans / Foto Th. Mulder

De afstand tussen voedselterrein en slaappleats

Ideaal lijkt de toestand indien beide onderdelen aan elkaar grenzen. Dit komt in Nederland geregeld voor. Een aantal van de belangrijkste voedselterreinen liggen inderdaad naast een slaappleats. Ten aanzien van deze faktor zijn de ganzen echter nogal tolerant, daar ze dikwijls afstanden vliegen van 2 tot 5 km en zeer geregeld van 5 tot 12 km. Grotere afstanden komen voor, maar zijn toch ver in de minderheid.

De rust

Over deze faktor werd bij de bespreking van de slaappleats al iets gezegd. Inderdaad eisen ganzen vooral een rustige slaappleats. Ten aanzien van voedselterreinen is de tolerantie groter, hoewel ook hier geldt dat de meeste zeer goede voedselterreinen bijzonder rustig zijn. Aangezien Lebrecht het belang van de rust in een ganzenpleisterplaats uitvoerig bespreekt, kan hier met het voorgaande volstaan worden.

Nu moet worden nagegaan in hoeverre de milieu-eisen van de ganzen in het gedrang komen door werken van cultuurtechnische, waterstaatkundige en andere aard. In ganzengebieden zullen in de nabije toekomst o.m. de volgende veranderingen plaatsvinden:

1. Ruilverkavelingen: kavolvergroting, wegeaanleg, boerderijbouw.
2. Veranderingen in de waterbeheersing waardoor steeds minder graslanden zullen overstroomd en de waterstanden in ieder geval verlaagd zullen worden.
3. Waterstaatkundige veranderingen op zeer grote schaal als gevolg van de afsluiting van de Delta-estuarium en de Lauwerszee.
4. Andere veranderingen door de aanleg van industrieterreinen en recreatiegebieden en door de uitbreiding van steden.

Enige voorbeelden van wijzigingen in de structuur van ganzengebieden volgens hieronder:

Lemsterland-Gaasterland: ruilverkaveling.

Polder Sneeker Oudvaart: als vorige.

Polders Kamperveen en Oosterwolde: als vorige.

Appelzak-Sasseplaat (Hollands Diep): verandering in waterstand door Deltawerken en tevens vestiging van industrie.

Omgeving van Willemstad: als vorige.

Biesbosch: verandering in waterstand door Deltawerken.

Poel bij Goes: ruilverkaveling.

Putting bij Kloosterzande: als vorige.

Zullen de veranderingen op het voorkomen van de ganzen een negatieve invloed hebben? In bepaalde gevallen zeker wel. Vooral de positie van de belangrijke slaappleats in het Hollands Diep en de Biesbosch loopt gevaar als de getijden grotendeels wegvallen, zodat banken vrijwel constant onder water zullen verdwijnen. Verder is te verwachten dat de laatste grote Friese boezemlanden korter en minder vaak zullen overstroomd als binnen-

kort het nieuwe boezemgemaal bij Staveren gaat werken. Ook zou het kunnen voorkomen dat men in ruilverkavelingsverband overging tot het bedijken van boezemlanden, zonder maatregelen te nemen die overstroming op kunstmatige wijze ten behoeve van de vogels, mogelijk zou maken.

Over de gevolgen van een ruilverkaveling zelf kan men misschien minder ongerust zijn. De nieuw aan te leggen landbouwwegen zullen meestal rustig blijven en de voedselterreinen niet al te zeer verontrusten. Ook het bouwen van een enkele boerderij hoeft de ganzen nog niet te verjagen, hoewel het opvallend is dat verscheidene van de beste ganzenterreinen eigenlijk geheel of vrijwel onbewoond zijn. Al met al zal na het voltooiën van een ruilverkaveling de rust toch wel minder zijn geworden en als zodanig is de invloed ervan dus toch wel negatief.

Alle mogelijke invloeden samenvattend is het zeer gewenst dat de ganzen op positieve wijze worden tegemoetgekomen om de ontstane verliezen te compenseren. Hierbij valt te denken aan volgende mogelijkheden:

1. Veiligstellen van slaapplekken door:
 - a. Kunstmatig inunderen van graslanden die nu nog wel, maar binnenkort niet meer op natuurlijke wijze zullen onderlopen.
 - b. Opspuiten en zo nodig vegetatievrij houden van banken die te diep onder water zullen komen.
 - c. Verbeteren van de bescherming van vele bestaande slaapplekken.
2. Stichting van speciale rust-voedselterreinen en vele pleisterplaatsen, vooral indien er door ruilverkavelingen toenemende verontrusting dreigt te ontstaan. In deze rustterreinen zou ook niet gejaagd moeten worden. Voorbeelden van dergelijke terreinen zijn er ook nu al: Middelplaten en Haringvleter in het Veerse Meer, het gebied bij Damme (België), de kooirechten bij Piaam en in de Anjummerkolk en de Bantpolder. De omvang voor deze rustterreinen zou minstens enige honderden ha moeten bedragen. Het is opvallend hoe sterk fouragerende ganzen zich vaak concentreren in bovengenoemde terreinen, die toch alle van matige omvang zijn.
3. Creëren van nieuwe slaapplekken of voedselterreinen in gebieden die gunstige mogelijkheden bieden voor ganzen. Het ontstaan van enige ganzenterreinen in het Veerse Meer en voorbeelden in de U.S.A. bewijzen, dat de mens ganzen naar gunstige gebieden kan lokken. Het scheppen van voedselterreinen gebeurt geheel onwillekeurig als ganzen nieuw land, zoals de Noordoostpolder en Oost-Flevoland, gaan gebruiken. Bij het inrichten van slaapplekken of voedselterreinen zal men rekening moeten houden met de trekroutes van de vogels. Mogelijkheden zijn er vermoedelijk vooral in en nabij de nieuwe randmeren langs de IJsselmeerkust van Gelderland, Utrecht en Noord-Holland.

De recreatie heeft op het voorkomen van ganzen tot nu toe weinig negatieve invloeden gehad. Een enkel geval heeft zich voorgedaan toen een groot

deel van het schiereiland in de afgesloten Braakman voor bebossing, bungalowbouw en rekreatieve voorzieningen werd bestemd. De aantallen ganzen zijn daar toen duidelijk teruggelopen.

We kunnen de rekreatie ook van de positieve kant benaderen als we letten op het voordeel dat de verhoogde belangstelling kan hebben voor de „zaak” van de ganzen. Tegenwoordig is het al geen uitzondering meer als enige tientallen mensen tegelijk op een gunstige plaats naar ganzen kijken. En het zijn heus niet alleen doorgewinterde vogelaars die dat doen. Het zou goed zijn als door voorlichting de belangstelling voor de ganzen werd vergroot, zodat meer mensen deze vogels gaan zien als een onafscheidelijk bestanddeel van bepaalde streken van ons land.

De voorlichting zou zich ook meer moeten richten op de kring van de landgebruikers in ganzengebieden, omdat er over de vermeende schadelijkheid van de vogels nog vaak onjuiste meningen bestaan. In sommige pleisterplaatsen kunnen ganzen schade toebrengen, maar het gebruik dat duizenden ganzen vooral in het winterhalfjaar maken van het grasland doet vrijwel nooit kwaad. Het is zelfs mogelijk dat het begrazen en bemesten dat de ganzen doen, een positieve invloed heeft.

We behoeven over de toekomst van de ganzen niet pessimistisch te zijn. In het boek „Waterfowl Tomorrow” tonen de Amerikanen ons wat er gedaan kan worden aan het beheer van waterwild in het algemeen en de ganzen in het bijzonder. Dit voorbeeld kan een stimulans zijn om voor het behoud van de Europese ganzen een duidelijk positief beleid te voeren. In velerlei opzicht is daar met name in Nederland, al een prachtig begin mee gemaakt.

- *J. Philippona, Heereweg 413, Lisse.*